

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸ਼ਹੀਦੀ

ਲੇਖਕ — ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :

ਡਾ: ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ

ਪ੍ਰਧਾਨ

ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੋਸਾ (ਰਜਿ:) ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਦੇ ਸ਼ਬਦ

ਇਹ ਹਥਲਾ ਟ੍ਰੈਕਟ "ਸ਼ਹੀਦੀ" ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਪ੍ਰੋ: ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਲੇਖ "ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦਾਂ" ਪੁਸਤਕ ਵਿਚੋਂ ਲਿਆ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਦੱਸਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਹੀਦ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਸਬਰ-ਸੰਤੋਖ ਵਿਚ ਭਰਮ-ਭਉ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰਦਾ ਤੇ ਧਰਮ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਖਾਤਰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਵਾਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਲੇਖ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਇਕ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵੇਖਾ-ਵੇਖੀ ਤੇ ਐਵੇਂ ਜਜ਼ਬਾਤ ਰਾਹੀਂ ਬਗ਼ੈਰ ਕਿਸੇ ਕਾਰਜ ਤੋਂ ਜਾਨ ਦੇ ਦੇਣੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲੇਖ ਦੇ ਕਿਤਾਬਚੇ ਨੂੰ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਵੱਖਰੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਛਾਪਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸੀ ਜੋ ਅਚਾਨਕ ਸੱਦਾ ਆਉਣ ਕਾਰਨ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਮੁਤਾਬਕ ਇਹ ਕਿਤਾਬਚਾ ਛਾਪਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਸਕੇ ਕਿ ਮਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਕੇਵਲ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਦੁੱਖੀ ਹੋ ਕੇ ਜਾਨ ਦੇਣੀ ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਸ਼ਹੀਦੀ। ਭਗਤ ਜੀ ਵਲੋਂ ਚਲਾਈ ਸਮਾਜਿਕ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਪਰਚੰਡ ਕਰਨ ਲਈ ਭਗਤ ਜੀ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਨਮੋ-ਨਮੋ ਕਰਦਾ ਇਹ ਕਿਤਾਬਚਾ ਚੌਥੀ ਵਾਰ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਦਾਸਨ ਦਾਸ,
ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ 'ਬਾਗੀ'
ਆਨਰੇਰੀ ਮੁੱਖ-ਪ੍ਰਬੰਧਕ
ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੋਸਾਇਟੀ (ਰਜਿ:),
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਸ਼ਹੀਦੀ

“ਮਰਣੁ ਮੁਣਸਾ ਸੂਰਿਆ ਹਕੁ ਹੈ ਜੋ ਹੋਇ ਮਰਨਿ ਪਰਵਾਣੈ ॥”
ਵਡਹੰਸੁ ਮਹਲਾ ੧ ॥ (ਪੰਨਾ ੫੭੯)

ਅਰਥਾਤ—“ਮਰਣ ਦਾ ਹੱਕ ਕੇਵਲ ਉਹਨਾਂ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪਰਵਾਣ ਹੋ ਕੇ ਮਰਦੇ ਹਨ (ਪਰਵਾਣ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਮਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਜੀਵਤ-ਭਾਵ ਤੋਂ ਮਰਦੇ ਹਨ) ।

“ਜਿਹ ਮਰਨੈ ਸਭੁ ਜਗਤੁ ਤਰਾਸਿਆ ॥
ਸੋ ਮਰਨਾ ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਪ੍ਰਗਾਸਿਆ ॥ ੧ ॥
ਅਬ ਕੈਸੇ ਮਰਉ ਮਰਨਿ ਮਨੁ ਸਾਨਿਆ ॥
ਮਰਿ ਮਰਿ ਜਾਤੇ ਜਿਨ ਰਾਮੁ ਨ ਜਾਨਿਆ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਮਰਨੋ ਮਰਨੁ ਕਹੈ ਸਭੁ ਕੋਈ ॥
ਸਹਜੇ ਸਰੈ ਅਮਰੁ ਹੋਇ ਸੋਈ ॥ ੨ ॥
ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਮਨਿ ਭਇਆ ਅਨੰਦਾ ॥
ਗਇਆ ਭਰਮੁ ਰਹਿਆ ਪਰਮਾਨੰਦਾ ॥” (ਪੰਨਾ ੩੨੭)

ਅਰਥਾਤ—“ਜਿਸ ਮਰਨ ਤੋਂ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਡਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ, ਉਸ ਮਰਨ ਦੀ ਸਹੀ ਸੋਝੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ਮਰਦੇ ਜਾਂ ਜੰਮਦੇ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਆਵਾਗਵਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੋ ਜੀਵਤ-ਭਾਵ ਤੋਂ ਮਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪ੍ਰਸਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਆਵਣ ਜਾਵਣ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਮਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ? ਮੇਰਾ ਮਨ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਰਨ ਦੇ ਆਹਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । (ਇਸ ਮਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਲਈ ਹੈ) । ਯਾਦ ਰਖੋ,

ਭਰਾਵੋ ! ਮਰਦੇ ਕੇਵਲ ਉਹੋ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਿਆ ਹੁੰਦਾ। ਮੌਤ ਨੂੰ ਸਭ ਕੋਈ ਮਰਨ (ਖਤਮ ਹੋਣਾ) ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਸਹਜ ਵਿਚ ਹੋ ਕੇ ਮਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਮਰਨ-ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਜੇ ਸਹਜ ਵਿਚ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੁਕਮੀ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਹੀ ਮਰਦਾ ਹੈ : ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਨੇਕੀ, ਸੇਵਾ ਤੇ ਉਪਕਾਰ ਮੁੱਖ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਉਹ ਜਿਉਂਦਾ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ, ਜੇ ਲੋੜ ਪਵੇ ਤਾਂ, ਸਰੀਰਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਭੋਗ ਹੀ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।) ਹੇ ਕਬੀਰ, ਆਖ ਕਿ ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ ਅਨੰਦ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਕਿ ਪਰਮਾ-ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਅੰਦਰ ਆ ਵਸਿਆ ਹੈ ਤੇ ਸਭ ਭਰਮ ਭੁਲੇਖੇ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।"

ਮੌਤ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਵੱਸ਼ ਮਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਕ ਮੌਤ ਉਹ ਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਮੋਇਆਂ ਫਿਰ ਮਰਨਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ, ਅਰਥਾਤ ਅਮਰ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਉਸ ਮੌਤ ਦਾ ਹੀ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਮ ਸਰੀਰਕ ਮੌਤਾਂ ਤੋਂ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਸੱਚਮੁੱਚ ਅਜੇਹੀ ਕੋਈ ਮੌਤ ਹੋਵੇ ਜੋ ਅਮਰ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਮਰਨ ਦਾ ਡਰ ਕਿਥੇ ਰਹਿ ਜਾਏਗਾ ? ਸਗੋਂ ਇਹ ਮੌਤ ਪਿਆਰੀ ਹੋ ਕੇ ਦਿਸੇਗੀ :

"ਅਬ ਕੈਸੇ ਮਰਉ ਮਰਨਿ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ ॥" (ਪੰਨਾ ੩੨੭)

ਹੋਰ: "ਕਬੀਰ ਮੁਹਿ ਮਰਨੇ ਕਾ ਚਾਉ ਹੈ ਮਰਉ ਤ ਹਰਿ ਕੈ ਦੁਆਰ ॥" ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੬੭)

ਅਰਥਾਤ "ਹੇ ਕਬੀਰ, ਮੈਨੂੰ ਮਰਨ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਹੈ ਪਰ ਮੈਂ ਹਰੀ ਦੇ ਦੁਆਰੇ ਮਰਨਾ ਲੋਚਦਾ ਹਾਂ। (ਭਾਵ ਜੀਵਤ ਭਾਵ ਤੋਂ ਮਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।)"

ਜਿਸ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਮੌਤ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਨੂੰ

ਸਦੀਵੀ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਉਸ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਮਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਤ੍ਰਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਉਂਵ ਦੁਨੀਆਂ ਰੋਜ਼ ਮਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਪਿਆਰੀ ਜਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀਲੇ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਹੱਸਦੇ ਹੱਸਦੇ ਸੂਲੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਬੰਦ ਬੰਦ ਕਟਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਚੀਰਨ ਵਾਲੇ ਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜੱਫੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਝੂਮ ਵਿੱਚ ਗਾ ਉਠਦੇ ਹਨ:—

“ਆਰਾ ਪਿਆਰਾ ਲਗਤ ਹੈ ॥”

ਐਸੇ ਲੋਕ ਧਰਮੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਅਨਿਆਇ ਹੁੰਦੇ ਵੇਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਤੇ ਆਹੂਤੀ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਸਮਝਾਂਦੇ ਹਨ।

“ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ ॥

ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ ॥”

ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮਹਲਾ ੧ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੧੨)

ਆਸ਼ਕ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਹ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮੇ ਅਸਚਰਜ ਹਨ। ਉਹ ਇਸ ਯਕੀਨ ਨਾਲ ਮਰਦੇ ਦਿਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਸਦੀਵੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਆਧਾਰ ਆਰੰਭ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਹਰ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਨਕਲ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮੁੜ ਅਸਲ ਨੂੰ ਨਕਲ ਤੋਂ ਨਿਖੇੜਨਾ ਹੀ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਾ ਮਹਾਨ ਉੱਤਮ ਸਿਧਾਂਤ ਵੀ ਗਲਤ ਮਲਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਵਾਣੀ ਦੁਨੀਆਂ ਮਰਨ ਦੀ ਖੇਡ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ੋਭਾ ਦੀ ਖਾਤਰ ਖੇਡਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਫਿਰ ਅਸਲ ਸ਼ਹੀਦੀ ਕੀ ਹੈ? ਦੁਨੀਆਂ ਜਾਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ

ਇਤਿਹਾਸ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਤਾਜ਼
 ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ
 ਆਦਰਸ਼ਕ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਾ ਸਹੀ ਤਸੱਵਰ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹਨਾਂ
 ਦੇਹਾਂ ਮਹਾਨ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਅਤੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ
 ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਿਆਂ
 ਕੋਈ ਭੁਲੇਖਾ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕੇਗਾ ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਹੀਦੀ ਇਕ ਐਸਾ ਮਸਲਾ
 ਹੈ ਜਿਥੇ ਭੁਲੇਖੇ ਦੀ ਬੜੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਹੈ। ਮੌਤ, ਦੁਨੀਆਂ ਲਈ,
 ਇਕ ਭਿਆਨਕ ਕਹਿਰ ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਜਿਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ
 ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਦੁਖੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਜੇ ਕਦੇ ਕੋਈ
 ਜਾਨ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਸ਼ਹੀਦ
 ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਉਣਾ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤੇ
 ਲੱਗਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਕਈ ਫਿਲਾਸਫਰ ਇਹੋ
 ਜਿਹੇ ਵੀ ਹਨ ਜੋ ਜਿਉਣ ਨੂੰ ਏਨੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ
 ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ।
 ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਹੋ
 ਸਕਦਾ ਜਿਸ ਦੀ ਖਾਤਰ ਜਾਨ ਵਾਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ। ਧਰਮ, ਨੇਕੀ ਤੇ
 ਸ੍ਵੈ-ਮਾਨ ਸਭ ਇਸ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਹਨ। ਇਹ ਖਿਆਲ ਦਰੁਸਤ ਨਹੀਂ,
 ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਉਣਾ ਕਿੰਨਾ ਪਿਆਰਾ
 ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਵੀ
 ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਜਾਨ ਦੇ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਾਹ ਵਾਹ
 ਕਰ ਉੱਠਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਜੇ ਕਿਸੇਨੂੰ ਭਾਰੇ ਕਸ਼ਟ ਉਠਾ ਕੇ
 ਜਾਨ ਦੇਣੀ ਪਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਮੌਤ ਦੀ ਕਦਰ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਹੋਰ ਵਧ
 ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ
 ਭਾਵੇਂ ਬੇਅੰਤ ਹੋਰ ਗੁਣਾਂ ਤੇ ਖੂਬੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਵੀ ਸਨ ਪਰ
 ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨ ਦੇਣੀ ਪਈ ਸੀ ਤੇ ਲੰਮੇ ਕੰਡੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰਨ
 ਵਾਲੇ ਤਸੀਹੇ ਉਹਨਾਂ ਸਹਾਰੇ ਸਨ ਤੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਕਸ਼ਟਾਂ

ਵਿਚ ਖੁਸ਼ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਆਪਣੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ
 ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਸ ਤੌਰ
 'ਤੇ ਬਤੌਰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਇਆ ਜਾਂਦਾ
 ਹੈ। ਜਦ ਕਦੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਛਿੜਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸ਼ਹਾਦਤ ਸਭ
 ਤੋਂ ਮੂਹਰੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਾਕੀ ਗੁਣ ਲਾਂਭੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ
 ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਕੁਝ ਘੱਟ ਹੈ। ਇਹ
 ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਧਰਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਜਾਨ ਦੇ ਕੇ ਕੀਤੀ ਤੇ
 ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਘਟਨਾ ਵੀ ਇਕ ਅਲੌਕਿਕ ਤੇ ਚੁੰਧਿਆ
 ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਚਮਤਕਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਦੁਨੀਆਂ ਸਦਾ ਬੜੇ
 ਪਿਆਰ, ਡੂੰਘੇ ਅਦਬ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਕਰਦੀ ਰਹੇਗੀ, ਪਰ
 ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਨਿਰੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੇ ਕਾਰਨ
 ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤਾਂ ਉਸ ਮਹਾਨ ਸੁੰਦਰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਕ
 ਕ੍ਰਿਸਮਾ ਸੀ ਜੋ ਜੀਵਤ ਭਾਵ ਤੋਂ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਉਪਜਿਆ ਸੀ ਤੇ
 ਉਸ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਕ ਅਸਲੀ ਤੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸਬੂਤ ਸੀ। ਜੇ ਉਹ
 ਸ਼ਹੀਦ ਨਾ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਓਨੀ ਹੀ ਵੱਡੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ
 ਮਾਲਕ ਸਨ ਜਿੰਨੇ ਉਹ ਹੁਣ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ
 ਸ਼ਹਾਦਤ ਕੋਈ ਐਵੇਂ ਚਾਨਸ ਜਾਂ ਅਚਾਨਕ ਘਟਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।
 ਜੋ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਉਹਨਾਂ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਉਸਦਾ ਇਹ ਅਵਸ਼
 ਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਨਤੀਜਾ ਸੀ ਤੇ ਟਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ
 ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ, ਅਕੀਦਿਆਂ ਤੇ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਲਈ
 ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਉੱਤਮ ਧਰਮ ਦੇ
 ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕੀਮਤ ਦੇਣੀ ਪੈਂਦੀ
 ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਕੀਮਤ ਮੰਗਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਨਿਰੀ-
 ਪੁਰੀ ਜਾਨ ਹੀ ਬਚਾਉਣੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਕਈ ਰਸਤੇ
 ਸਨ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਮਝੌਤਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ।
 ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦੋ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਦੇ ਅੱਖਰ ਪਾਣ ਨਾਲ ਜਾਨ ਬਚ ਸਕਦੀ

ਸੀ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਤਾਂ ਰਸਤਾ ਹੀ ਮਰਨ ਦਾ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਉਹ ਛੱਡ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਰਸਤੇ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਹੋਰ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਤਾਂ ਸ਼ਗੋਂ ਮਰਨ ਲਈ ਘਰੋਂ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਆਪ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਜਾਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਹੋਰ ਪਿਆਰਾ ਸੀ। ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਝੂਠ ਤੇ ਪਾਪ ਦਾ ਕਦੇ ਖਾਤਮਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਇਸ ਲਈ ਸੱਚ ਤੇ ਝੂਠ ਦੀ ਟੱਕਰ ਸਦਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਰਹੇਗੀ। ਜਗਤ ਵਿਚ ਥਾਂ ਥਾਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਜੁਲਮ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਤੇ ਸਮਾਜਕ ਵਿਤਕਰੇ, ਕਿਤੇ ਆਰਥਕ ਵਿਖੇਵੇਂ, ਕਿਤੇ ਗਵਾਂਢੀਆਂ ਦੇ ਧੱਕੇ, ਕਿਤੇ ਜਹਾਲਤ ਤੇ ਭਰਮਾਂ ਵਹਿਮਾਂ ਦੇ ਦਖਦਾਈ ਗੜ੍ਹ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਪੁਲੀਟੀਕਲ ਗੁਲਾਮੀਆਂ ਇਤਿਆਦਿਕ, ਕਈ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖਦਾ ਹੋਇਆ ਕੋਈ ਧਰਮੀ ਤੇ ਸੱਚ ਦੇ ਰਾਹ ਤੁਰਨ ਵਾਲਾ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਵੇਂ ਚੁੱਪ ਕੀਤਿਆਂ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਦੁਨੀਆਂਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਟੱਕਰ ਅਵੱਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਇਉਂ ਵਰ ਮੰਗਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਹੀ ਪਾਪ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਦੇ ਰਹਿਣ:—

“ਦੇਹ ਸਿਵਾ ਬਰੁ ਮੋਹਿ ਇਹੈ ਸੁਭ ਕਰਮਨ ਤੇ ਕਬਹੂੰ ਨ ਟਰੋਂ।
 ਨ ਡਰੋ ਅਰਿ ਸੋ ਜਬ ਜਾਇ ਲਰੋ, ਨਿਸਚੈ ਕਰਿ ਅਪੁਨੀ ਜੀਤ ਕਰੋਂ।
 ਅਰੁ ਸਿਖਹੋਂ ਆਪਨੇ ਹੀ ਮਨ ਕੋ, ਇਹ ਲਾਲਚ ਹਉ ਗੁਨ ਤਉ ਉਚਰੋਂ।
 ਜਬ ਆਵ ਕੀ ਅਉਧ ਨਿਦਾਨ ਬਨੈ, ਅਤਿ ਹੀ ਰਨ ਮੈ ਤਬ ਜੂਝ ਮਰੋਂ।”

—੨੩੩ (ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦)

ਅਰਥਾਤ “ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਵਰ ਦਿਉ: ਮੈਂ ਸੁਭ

8.

ਕਰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕਦੇ ਨਾ ਟਲਾ, ਜਦ ਮੈਂ ਵਿਰੋਧੀ ਨਾਲ ਲੜਦਾ ਹੋਵਾਂ ਤਾਂ ਨਿਰਭਉ ਹੋ ਜਾਵਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਜਿੱਤ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾ ਲਵਾਂ, ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਸੁੱਧ ਆਤਮਾ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਕੇਵਲ ਇਕ ਹੀ ਲਾਲਚ ਹੋਵੇ ਕਿ ਤੇਰੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦਾ ਰਹਾਂ ਅਤੇ ਆਖਰਕਾਰ ਜਦ ਮੌਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਬਣੇ ਤਾਂ ਧਰਮ ਦੀ ਜਦੋ-ਜਹਿਦ ਕਰਦਾ ਹੀ ਮਰ ਜਾਵਾਂ।”

ਹਰੀ ਦੇ ਆਸ਼ਕ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਹੋ ਇਸ਼ਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਰੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਜਗਤ ਦੀ ਸਵਾ ਕਰਦੇ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ। ਆਖ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਤਾਂ ਦਿਹਾੜੀ ਵਿਚ ਸੌ ਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਅੱਖਾਂ ਹੀ ਮੀਟ ਛੱਡਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਈ ਖਾਹ-ਮਖਾਹ ਦੀ ਬਿਪਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਲ ਨਾ ਆ ਪਵੇ। ਪਰ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਬਚ ਬਚ ਕੇ ਕਦਮ ਰੱਖੇਗਾ? ਦੁਨੀਆਂਦਾਰ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਸਾਂਭ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਰੱਬ ਦੇ ਬੰਦੇ ਕੀ ਕਰਨ? ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਜਾਂ ਦੇਰ ਨਾਲ ਨਿਰੇ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਤੋੜਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਇਸ ਸਾਂਝ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ:

“ਭਗਤਾ ਤੈ ਸੈਸਾਰੀਆ ਜੋੜ ਕਦੇ ਨ ਆਇਆ॥”

(ਵਾਰ ਮਾਝ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੧੪੫)

ਅਰਥਾਤ “ਭਗਤਾਂ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।”

ਇਸ ਲਈ ਹੈਰਾਨੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਕਿਉਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ। ਹੈਰਾਨੀ ਸਗੋਂ ਤਦ ਹੁੰਦੀ ਜੇ ਉਹ ਬਚ ਕੇ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ

ਉਹਨਾਂ ਆਪ ਮਿਸਾਲਾਂ ਬਣ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਮਰਨ ਦਾ ਰਾਹ ਦਿਖਾਣਾ ਸੀ।

ਪਰ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਤੇ ਹਰ ਛੋਟੀ ਮੋਟੀ ਗੱਲ ਲਈ ਮਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਮਰਨ ਨੂੰ 'ਸਸਤੀ ਜਿਹੀ ਘਟਨਾ' ਨਹੀਂ ਬਣਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਨਾ ਹਰ ਆਦਮੀ ਮਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹਰ ਮੌਤ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਦਰਜਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਮਰਨਾ ਬੜਾ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਕਈ ਲੋਕ ਵਾਹ ਵਾਹ ਦੀ ਖਾਤਰ, ਜਾਂ ਲੋਕ ਲਾਜ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ, ਜਾਂ ਹੱਠ ਤੇ ਜਿੱਦ ਵਿਚ ਆ ਕੇ, ਜਾਂ ਅੰਨ੍ਹੇ ਭੁੱਖਸ਼ਬ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ, ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵਕਤੀ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ, ਜਾਨਾਂ ਵਾਰ ਦੇਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਤੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਚਿਖਾ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਹਿਟਲਰ ਵਰਗੇ ਦੁੜ੍ਹ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਣਾਏ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੇਅੰਤ ਕਸ਼ਟਾਂ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਸੀ। ਕਈ ਪੁਰਸ਼ ਰਣ ਵਿਚ ਸੂਰਮਗਤੀ ਕਰਦੇ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਈ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਕਿਸੇ ਵਹਿਮ ਜਾਂ ਮਜ਼ਹਬੀ ਜਨੂੰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਕਾਂਸੀ ਦੇ ਕਲਵਤਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਦੋ ਟੋਫੇ ਕਰਵਾ ਲੈਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹੀਦ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਆਪ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ :

“ਨਿਮਖ ਨਿਮਖ ਕਰਿ ਸਰੀਰੁ ਕਟਾਵੈ ॥

ਤਉ ਭੀ ਹਉਮੈ ਮੈਲੁ ਨ ਜਾਵੈ ॥”

ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੫ ॥ (ਪੰਨਾ ੨੬੫)

ਅਰਥਾਤ—“ਜੇ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਟੋਫੇ ਟੋਫੇ ਵੀ ਕਰਵਾ ਲਏ ਤਾਂ ਭੀ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਈ ਹਉਮੈ ਦੀ ਮੈਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ।”

ਆਰੰਭ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਵੀ ਉਹ ਕੁਝ ਇਹੋ ਖਿਆਲ ਇਸ

ਭਰ੍ਹਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ :

“ਮਰਨੋ ਮਰਨੁ ਕਹੈ ਸਭੁ ਕੋਈ ॥

ਸਹਜੇ ਮਰੈ ਅਮਰੁ ਹੋਇ ਸੋਈ ॥” (ਪੰਨਾ ੩੨੭)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

“ਅਰਧ ਸਰੀਰੁ ਕਟਾਈਐ ਸਿਰਿ ਕਰਵਤੁ ਧਰਾਇ ॥

ਤਨੁ ਹੈਮੰਚਲਿ ਗਾਲੀਐ ਭੀ ਮਨ ਤੇ ਰੋਗੁ ਨ ਜਾਇ ॥”

ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ੧ ॥ (ਪੰਨਾ ੬੨)

ਅਰਥਾਤ “ਜੇ ਕੋਈ ਕਲਵਤੁ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਟੋਟੇ ਟੋਟੇ ਕਰਵਾ ਲਏ ਜਾਂ ਹਿਮਾਲਾ ਪਰਬਤ ਦੀ ਬਰਫ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗਲਵਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪਏ ਰੋਗ ਜਾਂਦੇ ਨਹੀਂ ।”

ਅਮਰ ਉਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜੋ ਬੇਲੋੜੀ ਜਾਨ ਗਵਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਹਜ ਵਿਚ ਮਰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਐਸੀ ਮਰਨੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਮਰਿਆ ਮੁੜ ਮਰਨਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ । ਜਿਵੇਂ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਇਉਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ :—

“ਕਬੀਰਾ ਮਰਤਾ ਮਰਤਾ ਜਗੁ ਮੁਆ ਮਰਿ ਭਿ ਨ ਜਾਨੈ ਕੋਇ ॥

ਐਸੀ ਮਰਨੀ ਜੋ ਮਰੈ ਬਹੁਰਿ ਨ ਮਰਨਾ ਹੋਇ ॥”

ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ ॥ (ਪੰਨਾ ੫੫੫)

ਅਰਥਾਤ “ਹੇ ਕਬੀਰ, ਮਰਦਾ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹੈ, ਪਰ ਮਰਨ ਦੀ ਠੀਕ ਜਾਚ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਨੂੰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਜੋ ਠੀਕ ਜਾਚ ਨਾਲ ਮਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਫਿਰ ਮਰਨਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ।”

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਠੀਕ ਮਰਨੀ ਇਉਂ ਦੱਸ ਆਏ ਹਨ :

“ਮਰਣੁ ਮੁਣਸਾ ਸੂਰਿਆ ਹਕੁ ਹੈ

ਜੋ ਹੋਇ ਮਰਨਿ ਪਰਵਾਣੈ ॥

(ਪੰਨਾ ੫੭੬)

ਮਹਾਰਾਜ ਮਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਕੇਵਲ ਸੂਰਮੇ ਨੂੰ ਹੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਪਰਵਾਨ ਹੋ ਕੇ ਮਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਜੀਵਤ-ਭਾਵ ਤੋਂ ਮਰਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਸਹਜ ਵਿਚ ਮਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਹਜ ਆ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਐਸੀ ਉੱਚੀ ਤੇ ਸੁੱਚੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵਿਚ ਸੱਚ, ਪ੍ਰੇਮ, ਨਿਮ੍ਰਤਾ, ਖਿਮਾਂ, ਸੰਤੋਖ, ਧੀਰਜ, ਭਰੋਸਾ ਆਦਿਕ ਦੈਵੀ ਗੁਣ ਪ੍ਰਬਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਗਏ ਹਨ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ:

“ਸਾਬਰੁ ਸਿਦਕਿ ਸਹੀਦੁ ਭਰਮ ਭਉ ਖੋਵਣਾ ॥”

(ਵਾਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਅਰਥਾਤ “ਸਹੀਦ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਸਬਰ-ਸੰਤੋਖ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਭਰਮ, ਭਉ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।”

ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨਿੱਗਰ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਬਣੀ ਹੈ, ਐਸੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਜਿਸ ਦਾ ਧਰਮ ਤੇ ਨੇਕੀ ਨਾਲ ਪੱਕਾ ਤੇ ਸੁਭਾਵਿਕ ਨਾਤਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਧਰਮ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸੂਰਮਾ ਹੋ ਕੇ ਜਦੋ-ਜਹਿਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਮਰਦਾ ਹੈ:

“ਸੂਰਾ ਸੋ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ਜੁ ਲਰੈ ਦੀਨ ਕੇ ਹੇਤ ॥”

ਮਾਰੂ ਕਬੀਰ ਜੀ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੦੫)

ਅਰਥਾਤ “ਸੂਰਮਾ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਦੀਨ (ਧਰਮ) ਦੀ ਖਾਤਰ ਲੜਦਾ ਹੈ।”

ਧਰਮ ਲਈ ਲੜਦਿਆਂ ਜੇ ਲੋੜ ਪਏ ਤਾਂ ਉਹ ਜਾਨ ਵੀ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਜ਼ੋਰ, ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਧੱਕਿਆਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਲੜਦਾ ਹੋਇਆ ਉਹ ਮਰਨ ਤੱਕ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸੱਚ ਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸੁਧ ਆਤਮਾ ਦੀ ਸੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਪੂਰ ਕੇ ਇਸ ਰਾਹ 'ਤੇ ਪਾਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਕੋਈ ਨਿੱਜੀ ਸੁਆਰਥ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੱਠ, ਗੁੱਸੇ

ਜਾਂ ਲੋਕ-ਰਾਜ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਨਹੀਂ, ਨਿਰੋਲ ਧਰਮ ਦੀ ਖਾਤਰ
ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਜਾਨ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਹੀ
ਸਹਜ ਵਿਚ ਮਰਨਾ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਹੀਦੀ ਲਈ ਘੱਟੋ
ਘੱਟ ਦੋ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਖਲੋਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ
ਇਹ ਕਿ ਸ਼ਹੀਦ ਦਾ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸੰਪੂਰਨ ਸੱਚਾ ਤੇ ਸੁੱਚਾ ਹੋਵੇ
ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਇਹ ਕਿ ਉਹ ਧਰਮ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਕੰਮ ਲਈ ਮਰੇ।
ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ
ਜੀ ਦੀਆਂ ਆਦਰਸ਼ਕ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਿਸਦੀਆਂ ਹਨ
ਤੇ ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸਿਰਤਾਜ਼ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਹੀ ਉਮਰ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਹੈ। ਨੇਕੀ ਤੇ
ਪਰਉਪਕਾਰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਵੇਖ
ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਅਣਥੱਕ
ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਬੜੇ ਬੜੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ
ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਬੜੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਿਆ
ਸੀ। ਘਰ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਬੜੀ ਭੈੜੀ ਕਿਸਮ ਦਾ
ਵੈਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਅਤਿ ਈਰਖਾ ਨਾਲ ਸੜ ਬਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ
ਗੱਦੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਗੱਦੀ ਉਸ
ਲਈ ਕੋਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਜਾਂ ਸੇਵਾ ਦਾ ਅਵਸਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ
ਧਨ, ਇੱਜ਼ਤ, ਤਾਕਤ ਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਧਾਣ ਲਈ। ਇਕ
ਵਸੀਲਾ ਸੀ। ਮੁਕਾਬਲੇ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਹੋ ਬੈਠਾ ਤੇ ਪੰਥ ਵਿਚ ਦੋ ਪਾਰ-
ਟੀਆਂ ਬਣ ਗਈਆਂ। ਵੇਲੇ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ
ਮਕਸਦਾਂ ਲਈ ਵਰਤਣ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਦੀ ਖੂਬ ਪਿੱਠ ਠੋਕੀ ਸੀ।
ਉਸ ਨੂੰ ਡੇਹਰਾਦੂਨ ਜਾਗੀਰ ਵੀ ਦਿਤੀ ਗਈ ਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰਾਂ
ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਚੰਗਾ ਆਦਰ ਮਾਣ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਪਰਤਾਪ ਨੂੰ
ਵੇਖ ਕੇ ਕਈ ਕਮਜ਼ੋਰ ਈਮਾਨ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਵੀ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਵੱਲ

ਖਿੱਚੇ ਗਏ । ਏਧਰ ਮਾਇਆ ਦੀ ਥੁੜ੍ਹੀ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਮਿਸੀਆਂ ਹੀ
ਪੱਕਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਤੇ
ਧੀਰਜ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਅਡੋਲ ਤੁਰਦੇ ਗਏ । ਉਹਨਾਂ
ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਦਾ ਕਦੇ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਨਾ
ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਉਲ੍ਹਾਮਾ ਹੀ ਦਿੱਤਾ । ਉਹ ਆਪ ਇਉਂ
ਦੱਸਦੇ ਹਨ ।

ਉਲਾਹਨੋ ਮੈ ਕਾਹੂ ਨ ਦੀਓ ॥ ਮਨ
ਮੀਠ ਤੁਹਾਰੋ ਕੀਓ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਆਗਿਆ
ਮਾਨਿ ਜਾਨਿ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ਸੁਨਿ ਸਨਿ
ਨਾਮੁ ਤੁਹਾਰੋ ਜੀਓ ॥ ਈਹਾਂ ਉਹਾ
ਹਰਿ ਤੁਮ ਹੀ ਤੁਮ ਹੀ ਇਹੁ ਗੁਰ ਤੇ ਮੰਤ੍ਰੁ
ਦਿੜੀਓ ॥ ੧ ॥ ਜਬ ਤੇ ਜਾਨਿ ਪਾਈ ਏਹ
ਬਾਤਾ ਤਬ ਕੁਸਲ ਖੇਮ ਸਭ ਥੀਓ ॥
ਸਾਧਸੰਗ ਨਾਨਕ ਪਰਗਾਸਿਓ ਆਨ
ਨਾਹੀ ਰੇ ਥੀਓ ॥"

ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ ਮਹਲਾ ੫ ॥ (ਪੰਨਾ ੯੭੮)

ਅਰਥਾਤ—“ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਲ੍ਹਾਮਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, ਹੇ
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਕੀਤੇ ਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਕਰਕੇ ਮੰਨਿਆ ਹੈ । ਤੇਰਾ
ਹੁਕਮ ਬੁੱਝ ਕੇ ਤੇ ਮੰਨ ਕੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੁੱਖ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ।
ਹੁਣ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਜਿਉਂਦਾ ਹਾਂ । ਮੇਰੇ ਗੁਰੂ ਨੇ
ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਰਾਇਆ ਕਿ ਏਥੇ, ਓਥੇ ਤੇ ਹਰ ਥਾਂ
ਤੂੰ ਹੀ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈਂ (ਇਸ ਲਈ ਗਿਲਾ ਜਾਂ ਉਲ੍ਹਾਮਾ ਕਿਸ
ਲਈ ਤੇ ਕਿਉਂ ?) ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਇਸ ਭੇਦ ਦੀ ਸਮਝ ਪੈ ਗਈ ਹੈ
ਤਦੋਂ ਤੋਂ ਸੁੱਖ ਹੀ ਸੁੱਖ ਵਰਤ ਗਿਆ ਹੈ । ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦਵਾਰਾ,
ਮਨ ਵਿਚ ਐਸਾ ਚਾਨਣ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਦੂਜਾ (ਓਪਰਾ)
ਹੁਣ ਦਿਸਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ।”

ਇਸੇ ਭਾਵ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਬਚਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਤਪਤ ਹਿਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਠੰਢ ਪਾਣ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ:—

ਆਗੈ ਸੁਖ ਮੇਰੇ ਮੀਤਾ ॥ ਪਾਛੇ ਆਨਦੁ ਪ੍ਰਭਿ ਕੀਤਾ ॥”

ਸੋਰਠਿ ਮਹਲਾ ੫, ॥ (ਪੰਨਾ ੬੩੦)

ਅਰਥਾਤ—“ਹੇ ਮਿਤ੍ਰ, ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਅੱਗੇ ਤੇ ਪਿਛੇ ਸਭ ਥਾਂ ਸੁਖ ਤੇ ਅਨੰਦ ਹੀ ਵਰਤਾਇਆ ਹੈ।”

ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਿਪਤਾਵਾਂ ਤੇ ਕਸ਼ਟਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਉਹ ਠੰਡੇ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਵੀ ਗਿਲਾ ਜਾਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਦਾ ਇਕ ਅੱਖਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਚੰਦੂ, ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜਾਂ ਜਹਾਂਗੀਰ ਲਈ ਕਦੇ ਕੋਈ ਕੌੜਾ ਸ਼ਬਦ ਮੂੰਹੋਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਿਆ। ਨਿਮ੍ਰਤਾ, ਗਰੀਬੀ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੇ ਕੁਝ ਭੁੱਲੜ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤਕ ਕੁਰਾਹੇ ਵੀ ਪਾ ਲਿਆ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਅਸਰ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ, ਸੱਚ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ, ਜ਼ਾਇਲ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੇ, ਨੀਵੇਂ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਹੋਰ ਗੁੱਸਾ ਖਾਧਾ, ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਤੀਜੇ (ਗੁਰੂ) ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਣ ਦੀਆਂ ਸਾਜ਼ਸ਼ਾਂ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਸਫਲ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਥਾਂ ਥਾਂ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਝੂਠੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਤੇ ਆਖਰ ਸੁਲਹੀ ਖਾਂ ਤੇ ਸੁਲਭੀ ਖਾਂ ਵੀ ਚਾੜ੍ਹ ਲਿਆਏ ਗਏ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਡੋਲ ਸਨ, ਭਾਵੇਂ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁੱਸਾ, ਘਬਰਾਹਟ ਤੇ ਬੇਦਿਲੀ ਵੀ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਤੇ ਸਚਾਈ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ। ਐਨ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ:

"ਪ੍ਰਥਮੇ ਮਤਾ ਜਿ ਪਤ੍ਰੀ ਚਲਾਵਉ ॥
 ਦੁਤੀਏ ਮਤਾ ਦੁਇ ਮਾਨੁਖ ਪਹੁਚਾਵਉ ॥
 ਤ੍ਰਿਤੀਏ ਮਤਾ ਕਿਛੁ ਕਰਉ ਉਪਾਇਆ ॥
 ਮੈ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਛੋਡਿ ਪ੍ਰਭ ਤੁਹੀ ਧਿਆਇਆ ॥"

ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੫, (ਪੰਨਾ ੩੭੧)

ਅਰਥਾਤ "ਪਹਿਲਾ ਮਸ਼ਵਰਾ ਮੇਰੇ ਸਭ ਇੱਛਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਹ
 ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਚਿੱਠੀ-ਚਪੱਠੀ ਰਾਹੀਂ ਕੋਈ ਆਪਸੀ
 ਸੁਲ੍ਹਾ ਦਾ ਰਾਹ ਕੱਢਾਂ, ਫਿਰ ਇਹ ਕਿ ਮੈਂ ਦੋ ਆਦਮੀ, ਬਤੌਰ
 ਵਿਚੋਲੇ ਭੇਜਾਂ, ਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਕਿ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸਮਝੌਤੇ ਦਾ ਠੋਸ
 ਉਪਾਓ ਕਰਾਂ, ਪਰ ਮੈਂ ਸਭ ਕੁਝ ਛੱਡ ਕੇ ਕੇਵਲ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ
 ਧਿਆਉਂਦਾ ਸਾਂ ਤੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਹੀ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖਦਾ ਸਾਂ (ਕਿਉਂਕਿ
 ਮੇਰਾ ਪੱਖ ਸੱਚਾ ਹੈ) ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ।"

ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਜਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਿੱਡੀ ਘਬਰਾਹਟ
 ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਲੋਂ ਸੁਲ੍ਹਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਸਮਝੌਤੇ ਲਈ
 ਮਸ਼ਵਰੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਟੱਲ ਵਿਸ਼ਵਾਸ
 ਵਿਚ ਪਹਾੜ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਡੋਲ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਇਉਂ ਗੱਜਦੇ ਸਨ:

"ਸੁਲਹੀ ਤੇ ਨਾਰਾਇਣ ਰਾਖੁ ॥"

ਬਿਲਾਵਲੁ ਮਹਲਾ ੫, (ਪੰਨਾ ੮੨੫)

ਕੁਝ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ
 ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਨਾਲ ਖਤਰਨਾਕ ਨਤੀਜੇ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਹਨ।
 ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਸੀ; "ਅਸੂਲ 'ਤੇ
 ਚੱਲਦਿਆਂ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਲਈ ਸਦਾ ਤਿਆਰ ਹਾਂ, ਛੱਡ ਕੇ ਨਹੀਂ।
 ਜੋ ਹੋਵੇ ਸੋ ਪਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਲਈ ਵੀ ਸਦਾ ਤਿਆਰ ਹਾਂ।

ਏਡਾ ਬਲ ਸੀ ਉਸ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਿਚ, ਜੋ ਸ਼ਹੀਦੀ

ਸਮੇਂ ਪੂਰੇ ਜੋਬਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦਿਲ ਹਿਲਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਸੀ' ਤਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ। ਭਾਣਾ ਮਿੱਠਾ ਕਰਕੇ ਮੰਨਿਆ ਸੀ ਤੇ ਹੁਕਮੀ ਸੇਵਕ ਦਾ ਇਕ ਬੇ-ਮਿਸਾਲ ਨਮੂਨਾ ਬਣ ਕੇ ਵਿਖਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਨਾ ਸਿਰਫ ਉਹ ਬਹਾਦਰਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਭੈ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਰਵੈਰ ਵੀ ਰਹੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਇਹ ਬਚਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ 'ਤੇ ਸਨ :

“ਨਾ ਕੋ ਮੇਰਾ ਦੁਸਮਨੁ ਰਹਿਆ ਨਾ ਹਮ ਕਿਸ ਕੇ ਬੈਰਾਈ॥”

ਧਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ ੫, (ਪੰਨਾ ੬੭੧)

ਦੁਸਮਨੀ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਤੇ ਬਦਲੇ ਦੀਆਂ ਖਾਹਸ਼ਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਪ ਨੀਵਾਂ ਹੋਣ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੈਅ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭੈਅ ਖਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਪਾਈਨੋਜ਼ਾ ਨੇ ਠੀਕ ਕਿਹਾ ਹੈ : “To hate is to acknowledge one's inferiority & one's fear. We don't hate a on whom we are confident we can overcome.”

ਅਰਥਾਤ “ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਨਫਰਤ ਆਪਣੇ ਮੰਦੇਰਾਪਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਡਰ ਦਾ ਇਕਬਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਉਸ ਵੇਰੀ ਨੂੰ ਨਫਰਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਸਕਣ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪੂਰਨ ਨਿਰਵੈਰ ਤੇ ਨਿਰਭੈ ਸਨ। ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਬਣੇ ਸਨ ਤੇ ਫੇਰ ਏਡੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਤੇ ਜੁਲਮੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਟਕਰਾਏ ਸਨ। ਕਈ ਅੰਜਾਣੇ ਇਤਿਹਾਸ-ਕਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਦੀਵਾਨ ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਮਿਥਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਚੰਦੂ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਹਥਿਆਰ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਤਿਆ

ਗਿਆ ਸੀ। ਅਸਲ ਟੱਕਰ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੇਲੇ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਆਪਣੇ ਲਈ ਖ਼ਤਰਾ ਹੋ ਕੇ ਭਾਸਦੀ ਸੀ। 'ਤੋਜਕੇ ਜਹਾਗੀਰੀ' ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਇਸ 'ਦੁਕਾਨਦਾਰੀ' ਨੂੰ ਕਿੰਨੇ ਚਿਰ ਤੋਂ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਲੜਾਈ ਇਕ ਪਾਸੇ ਧਰਮ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪਾਪ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਸੀ।

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਬੜੀ ਮਹਾਨ ਹੈ। ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਕੁਝ ਵਧੇਰਾ ਵੈਰਾਗਮਈ ਤੇ ਉਪਰਾਮ ਸੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੂੰ ਫਿਕਰ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਹਨਾਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਬਰਖ਼ੁਰਦਾਰ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਝਾਣ ਕਿ ਉਹ ਖੁਸ਼ ਰਿਹਾ ਕਰਨ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਬੜੀ ਤਸੱਲੀ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਾਲ 'ਤੇ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਕਿਉਂਕਿ ਪੱਕ ਕੇ ਉਹ ਆਪੇ ਹੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਬਣਨਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹੋਣਗੇ। ਸੋ, ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਪੂਰੇ ਵੀਹ ਸਾਲ ਆਪਣੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਹੀ ਵੜੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਜਪ, ਤਪ, ਭਗਤੀ ਤੇ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦੁਆਰਾ ਆਤਮਕ ਬਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਐਸੇ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਹੋਏ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਤਿਆਗ, ਕੁਰਬਾਨੀ, ਸੇਵਾ, ਪ੍ਰੇਮ, ਪਿਆਰ, ਖਿਮੀ, ਸੰਤੋਖ, ਦਇਆ ਆਦਿਕ ਦੈਵੀ ਗੁਣ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੱਦ ਤਕ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਚੀਜ਼ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਉਹੋ ਤਿਆਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਏਸੇ ਤਿਆਗ ਨੇ ਹੀ ਪਿਛੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਬਣਾਈ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਹੀ ਬਾਕੀ ਸਭ

ਗੁਣ ਸੁਤੇ ਸਿਧ ਨਿਕਲੇ ਸਨ। ਤਦੋਂ ਇਹ ਤਿਆਗ ਆਪੇ ਦਾ ਤਿਆਗ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅਰਥਾਤ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਆਪਾ ਰਿਹਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪੂਰੀ ਬੇਗਰਜ਼ੀ ਤੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮਤਾ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਖਾਣ, ਪੀਣ ਤੇ ਪਹਿਨਣ ਵਿਚ ਵੀ ਪੂਰੀ ਸਾਦਗੀ ਆ ਗਈ ਸੀ।

ਅਠਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸੋਢੀਆਂ ਨੇ ੨੨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੰਜੀਆਂ ਤੇ ੨੨ ਗੁਰ-ਗੱਦੀਆਂ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਈਆਂ ਸਨ। ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਜਤਾਇਆ, ਨਾ ਉਸ ਹੱਕ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਜਦੋ-ਜਹਿਦ ਕੀਤੀ, ਨਾ ਧੜਾ ਹੀ ਬਣਾਇਆ। ਚੁੱਪ ਕੀਤੇ ਲਾਭੇ ਹੋ ਬੈਠੇ, ਸਗੋਂ ਲੁਕ ਬੈਠੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਇੱਛਤ ਸਨ। ਉਹ ਪੂਰਨ ਤਿਆਗੀ ਸਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤਿਆਗ ਵਿਚ ਕੋਈ ਉਦਾਸੀ, ਰੁੱਖਾਪਨ ਜਾਂ ਬੇਸੁਰੀ ਉਪਰਾਮਤਾ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਤਿਆਗ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦ ਸੀ, ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ, ਸੰਸਾਰ ਲਈ ਅਤੁੱਟ ਪਿਆਰ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਗਹਿਰੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸੀ। ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਲੰਮੇ ਲੰਮੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਏ ਸਨ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਕਾਫੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤੇ ਸਹਿਮੀ ਹੋਈ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਜਗਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਪੂਰਬ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕ ਅਜੇ ਬੜੀ ਘਬਰਾਹਟ ਵਿਚ ਸਨ। ਮੁਸਲਿਮ ਹਾਕਮਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਇਕ ਲਾਹਨਤ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੂਰਬ ਦੀ ਤਰਫ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦਾ ਲੰਮਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਕ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਆਸਾਮ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਸੁਲਹ ਕਰਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਤੇ ਖਨ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਵਗਣੋਂ ਰੋਕ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਜੀਵਨ ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਪ੍ਰੇਮ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਕਈ ਦੂਰ ਬੈਠੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਤੇ

ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੇਮ-ਖਿੱਚਾਂ ਖਾ ਕੇ ਬੜੇ ਚਾਵੂੰ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਪੁੱਜੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦਰਦ ਵੰਡੇ ਸਨ। ਆਗਰੇ ਦੀ ਇਕ ਮਾਈ ਭਾਗ ਭਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਪੁਸ਼ਾਕਾ, ਬੁਲਾਕੀ ਦਾਸ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਸਖਮਲੀ ਪਲੰਘ, ਚਾਚਾ ਫਾਗੋ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਇਕ ਮੰਦਰ ਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀਆਂ ਖਿੱਚਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਬੈਠਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਕੋਈ ਰੁੱਖਾ ਜਾਂ ਢਹਿੰਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਤਿਆਗੀ, ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਕਿਵੇਂ ਖੇਡ ਸਕਦਾ ਸੀ? ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਵੀ ਏਨੇ ਲੰਮੇ ਸਫਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ, ਜਿੰਨੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਸਾਰਾ ਹੀ ਜੀਵਨ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਪਰ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੇਵਾ ਦਾ ਇਹ ਜੀਵਨ ਉਸ ਤਿਆਗ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਤਿਆਗ ਨੇ ਹੁਣ ਆਪਾ ਖਤਮ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਓਸੇ ਤਿਆਗ ਤੋਂ ਹੀ ਨਿਮ੍ਰਤਾ, ਦਇਆ, ਖਿਮਾਂ, ਗਰੀਬੀ ਆਦਿਕ ਕਈ ਕੀਮਤੀ ਦੈਵੀ ਗੁਣ ਨਿਕਲੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ :

ਧੀਰ ਮੱਲ ਨੇ ਸ਼ੀਂਹੇ ਮਸੰਦ ਨਾਲ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਮਹਾਰਾਜ 'ਤੇ ਗੋਲੀ ਚਲਵਾਈ। ਆਪ ਮਸਾਂ ਬਚੇ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਰੋਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕੇਵਲ ਬਚ ਨਿਕਲਣ ਦੇ ਸ਼ੁਕਰ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ। ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਸ਼ੀਂਹੇ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆਇਆ, ਪਰ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸਗੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਝਿੜਕਿਆ। ਰਾਮਰਾਏ ਨੇ ਵੀ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੈਰ ਕਮਾਏ। ਉਸ ਨੇ ਹਕੂਮਤ ਪਾਸ ਚੁਗਲੀਆਂ ਖਾਧੀਆਂ ਤੇ ਵਿਰੋਧ ਵਧਾਇਆ, ਪਰ ਆਪ ਪੂਰੇ ਨਿਰਵੈਰ ਰਹੇ। ਈਰਖਾ ਦਾ ਉੱਤਰ ਨਿਮ੍ਰਤਾ, ਮਿਠਾਸ ਤੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵੜਨੋਂ ਰੋਕ

ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਸਗੋਂ ਚੁੱਪ ਕੀਤੇ ਬਾਹਰ ਜਾ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ।

ਜੀਵਨ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਸੇ ਤਿਆਗ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਸੀ। ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਿਤਾਂ ਦੀ ਫਰਿਆਦ 'ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਲਈ ਆਪ ਚਾਲੇ ਪਾਏ ਤੇ ਗਿਣ ਮਿਥ ਕੇ ਤੇ ਨੰਢੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਗਏ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਪੁੱਤਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪਰਵਾਨਗੀ ਨਾਲ ਗਏ ਤੇ ਉਸ ਅਜੀਜ਼ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੇ ਯੋਗ ਸਮਝ ਕੇ ਤੇ ਗੱਦੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰਕੇ ਗਏ, ਸਗੋਂ ਅਜੀਜ਼ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਆਪ ਭੇਜਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੀ ਹੋਰ ਮਿਸਾਲ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗੀ। ਲੋਕ ਸੂਲੀਆਂ 'ਤੇ ਵੀ ਚੜ੍ਹੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਫੜ ਕੇ ਸੂਲੀਆਂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਇਥੇ ਅਲੌਕਿਕ ਖੇਡ ਇਹ ਵਰਤੀ ਸੀ ਕਿ ਸਾਕਾ ਉਹਨਾਂ ਆਪ ਵਰਤਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਅਦੁੱਤੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨੂੰ ਦਸਮ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬਚਿੱਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਆਪ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਜੋ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਦਿਸ ਪਏ।

ਤਿਲਕ-ਜੰਵੁ ਰਾਖਾ ਪ੍ਰਭ ਤਾਕਾ। ਕੀਨੋ ਬਡੋ ਕਲੂ ਮਹਿ ਸਾਕਾ।
ਸਾਧਨ ਹੇਤਿ ਇਤੀ ਜਿਨਿ ਕਰੀ। ਸੀਸੁ ਦੀਯਾ ਪਰੁ ਸੀ ਨ
ਉਚਰੀ। ੧੩ ਧਰਮ ਹੇਤ ਸਾਕਾ ਜਿਨਿ ਕੀਆ।
ਸੀਸੁ ਦੀਆ ਪਰੁ ਸਿਰਰੁ ਨ ਦੀਆ। ਨਾਟਕ ਚੇਟਕ ਕੀਏ
ਕੁਕਾਜਾ। ਪ੍ਰਭ ਲੋਗਨ ਕਹ ਆਵਤ ਲਾਜਾ। ੧੪
ਦੋਹਰਾ।

ਠੀਕਰ ਫੋਰਿ ਦਿਲੀਸ਼ ਸਿਰਿ, ਪ੍ਰਭਪੁਰਿ ਕੀਯਾ ਪਯਾਨ।
ਤੇਗਬਹਾਦਰ ਸੀ ਕ੍ਰਿਆ ਕਰੀ ਨ ਕਿਨਹੂੰ ਆਨਿ। ੧੫

ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਕੇ ਚਲਤ, ਭਯੋ ਜਗਤ ਕੋ ਸੋਕ ।
ਹੈ ਹੈ ਹੈ ਸਭ ਜਗ ਭਯੋ, ਜੈ ਜੈ ਜੈ ਸੁਰ ਲੋਕਿ । ੧੬

ਅਰਥਾਤ—“ਧਰਮ ਦੇ ਰਾਖੇ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ
ਜੀ ਨੇ ਸਾਧਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਢਾਲ ਬਣਾਇਆ ।
ਉਹਨਾਂ ਸਿਰ ਤਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਮੂੰਹੋਂ ‘ਸੀ’ ਤੱਕ ਨਾ ਕੀਤੀ । ਇਹ
ਸਾਕਾ ਧਰਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਵਿਚ ਵਰਤਾਇਆ ਗਿਆ । ਉਹਨਾਂ
ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਕਟਵਾ ਲਿਆ, ਪਰ ਧਰਮ ‘ਤੇ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ
ਦੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਿਲਕ ਤੇ
ਜੰਵ (ਭਾਵ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ) ਦੇ ਰਾਖੇ ਬਣ ਕੇ ਇਸ ਕਲਜੁਗ ਅੰਦਰ
ਮਹਾਨ ਸਾਕਾ ਵਰਤਾਇਆ । ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸ਼ਾਹ (ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ) ਦੇ
ਸਿਰ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਠੀਕਰਾ ਭੰਨ ਕੇ ਦੇਵ ਲੋਕ ਚਲੇ ਗਏ ।
ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜਿਹਾ ਧਰਮ ਦਾ ਕਰਤੱਵ
ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ । ਇਸ ਸਾਕੇ ਤੋਂ ਦੁਖਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹਾਹਾ-
ਕਾਰ ਕਰ ਉੱਠਿਆ ਪਰ ਦੇਵ ਲੋਕ ਵਿਚ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਹੋਈ ।”

ਇਹ ਸਤਰਾਂ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ
ਤੋਂ ਇਕ ਗੱਲ ਇਹ ਨਿਸਚਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਕਾ ਧਰਮ ਦੀ
ਖਾਤਰ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਆਪ ਵਰਤਾਇਆ ਸੀ । ਸਰੀਰ
ਦਾ ਠੀਕਰਾ ਕਿਸੇ ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਕੰਮ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਧਰਮ ਲਈ
ਭੰਨਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਿਰ ‘ਤੇ ਭੰਨਿਆ
ਗਿਆ । ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਤੇ ਜਥੇਬੰਦ ਜ਼ਾਲਮ
ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਉਸ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ, ਜਿਸ ਨੇ
ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਪੱਕੇ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਰ ਮਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੀ ਬੰਦ
ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਮੰਦਰ ਤੇ ਸ਼ਿਵਾਲੇ ਗਿਰਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਮਨ
ਤੇ ਅਨਮਤੀਆਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਛੱਡਣ ‘ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ।
ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਜ਼ਲੂਮ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਬਾਹ ਫੜੀ ਤੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੇ ਕੇ
ਆਪਣੇ ਇਸ ਧਰਮ ਨੂੰ ਨਿਬਾਹਿਆ ਸੀ ।

“ਬਾਹੇ ਜਿਨਾ ਦੀ ਪਕੜੀਐ ਸਿਰ ਦੀਜੇ ਬਾਹ ਨ ਛੋਡੀਐ ॥
ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਬੋਲਿਆ ਧਰ ਪਈਐ ਧਰਮ ਨ ਛੋਡੀਐ ॥’
ਹੋਰ : “ਸੀਸੁ ਦੀਆ ਪਰੁ ਸਿਰਰੁ ਨ ਦੀਆ ।”

ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਹੀ
ਐਸੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਹਨ ਜੋ ਦੂਜੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ਹੀਦ
ਹੋਏ ਸਨ। ਉਹ ਆਪ ਤਿਲਕ ਜੰਝੂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਪਰ ਉਹ
ਹਰ ਧਰਮ ਲਈ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਅਰਥਾਤ ਹਰ ਧਰਮ ਨੂੰ
ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਥਾਂ, ਵਧਣ-ਫੁੱਲਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉੱਤਮ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਵਾਲ-
ਟੇਅਰ ਨੇ ਰੂਸੋ (Rousseau) ਨੂੰ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਸੀ : “I do
not agree with a world that you say but I will
defend to the death your right to say it.”

ਅਰਥਾਤ “ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ, ਉਸ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਰਤਾ
ਵੀ ਇਤਫਾਕ ਨਹੀਂ ਪਰ ਮੈਂ ਆਪ ਦੇ ਇਸ ਹੱਕ ਲਈ, ਕਿ ਜੋ
ਕੁਝ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੋ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਕਹਿ ਸਕੋ, ਮਰਨ ਪ੍ਰਯੰਤ
ਲੜਦਾ ਰਹਾਂਗਾ।”

ਵੇਖੋ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਵਿਚੋਂ ਕਿੰਨੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਿਕਲੀ
ਸੀ, ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਹਰ ਕਸ਼ਟ ਨੂੰ
ਹੱਸ-ਹੱਸ ਕੇ ਖਿੜ੍ਹੇ ਮੱਥੇ ਸਹਾਰਿਆ ਸੀ। ਦਸਮ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਨੇ
ਇਸ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਉਂ ਕੀਤਾ ਸੀ :—

“ਸੀਸੁ ਦੀਯਾ ਪਰੁ ਸੀ ਨ ਉਚਰੀ ।”

ਇਹ ਕੇਡੀ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਆਦਰਸ਼ ਲਈ ਲੜਦਿਆਂ

ਉਸ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ ਏਨਾ ਧਿਆਨ ਹੋ ਜਾਣਾ ਕਿ ਦੁੱਖ ਕਸ਼ਟ ਭੁੱਲ ਹੀ ਜਾਣੇ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਹੋਨ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਆਤਮ ਬਲ ਨਾਲ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਭ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਕਸ਼ਟਾਂ ਤੋਂ ਉਤਾਂਹ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾ ਬੇਹੱਦ ਕੌਮਲ ਹੋ ਕੇ ਨਿਮ੍ਰਤਾ, ਗਰੀਬੀ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਲਬਾਲਬ ਭਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਆਤਮਾ ਪਰਬਤ ਵਾਂਗ ਉੱਚੀ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਵੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇਕ ਕਵੀ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਕਿਹਾ ਸੀ :

ਸੰਪਤ ਵਿਚ ਕੌਮਲ ਕਮਲ ਦਿਲ ਮਹਾਤਮਾ ਜਾਨ।

ਪਰ ਅਪਦਾ ਵਿਚ ਸਖਤ ਹੋ ਪਰਬਤ ਸਿਲਾ ਸਮਾਨ ॥

ਅਰਥਾਤ 'ਮਹਾਤਮਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਜਿੱਥੇ ਸੁੱਖਾਂ ਵੇਲੇ ਅਤਿ ਕੌਮਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਉਥੇ ਕਸ਼ਟਾਂ ਸਮੇਂ ਪਰਬਤ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਅਹਿੱਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।'

ਉੱਤੇ ਦੱਸੇ ਇਹਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇਕ ਐਸੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਬਣੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਜੁਲਮ ਦੀ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਸਕੇ ਸਨ। ਜਿੰਨੀ ਵੱਡੀ ਜੁਲਮ ਦੀ ਤਾਕਤ ਸੀ, ਉਨੀ ਵੱਡੀ ਹੀ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਸ਼ਕਤੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਨੇਮ ਹੈ। ਜਦ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਿਤ ਫਰਿਆਦੀ ਹੋ ਕੇ ਆਏ ਸਨ ਤਾਂ ਇਸੇ ਨੇਮ ਦੀ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਆਖਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਕਿਸੇ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਸੱਚਮੁੱਚ ਇਕ ਉਹ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਸਨ ਜੋ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਯੋਗਤਾ ਰੱਖਦੇ ਸਨ।

ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਵਰਣਨ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦਾਂ' ਪੁਸਤਕ ਦੇ 'ਸਹਜ' ਲੇਖ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ :—

“ਜੋ ਨਰੁ ਦੁਖ ਮਹਿ ਦੁਖੁ ਨਹੀ ਮਾਨੈ” ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਸਾਰਾ ਸ਼ਬਦ ਓਥੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ)।

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ, ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਦੱਸੇ ਹੋਏ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਦੇ ਤਸੱਵਰ ਦੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਮਹਾਨ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਅਮਲੀ ਚਮਤਕਾਰ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਅਟੱਲ ਹੁਕਮ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਹ ਠੰਢੇ, ਸ਼ਾਂਤ ਚਿੱਤ ਤੇ ਅਡੋਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਮੰਦਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ, ਕੋਈ ਉਲੂਆ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਪੀਰੀਆਂ ਦੇ ਲਾਲਚ ਜੁੱਤੀ ਦੀ ਨੌਕ ਨਾਲ ਠੁਕਰਾ ਦਿੱਤੇ। ਭਾਣਾ ਮੰਨਣ ਦੀ ਐਸੀ ਖੇਡ ਵਰਤਾਈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿਕਟ-ਵਰਤੀ ਸਿੰਘਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਪਿਆ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵੀ ਹੱਸ-ਹੱਸ ਕੇ ਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜੱਫੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਤੇ ਮੌਤ ਨੂੰ ਮਖੌਲ ਕੀਤੇ। ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਮੌਤ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀ ਆਇਆਂ ਕਹਿਣ ਦੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਘੱਟ ਹੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਉਸ ਫਿਲਾਸਫਰ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਹਾਲਤ ਤੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਉਚੇਰੀ ਹਾਲਤ ਹੈ, ਜੋ ਮੌਤ ਸਾਹਮਣੇ ਖਲੋਤੀ ਵੇਖ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਰਵੱਈਆ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਸੀ :—

“We want to learn to laugh in the face of the inevitable, to smile even at the looming of death.”

ਅਰਥਾਤ “ਅਸੀਂ ਇਹ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਟੱਲ

ਹੁਕਮ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੱਸ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਤੇ ਪ੍ਰਭੱਖ ਸਾਹਮਣੇ ਦਿਸਦੀ
ਮੌਤ ਵੱਲ ਮੁਸਕਾ ਛੱਡਿਆ ਜਾਏ।”

ਉਤਲੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਦਿਸ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ
ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ
ਵਿਚ ਮਹਾਨ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਸ਼ਹੀਦੀ
ਦੀਆਂ ਦੋ [ਵੱਡੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਜਾਨ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ
ਲਾਈ ਸੀ—ਇਕ ਇਹ ਸ਼ਰਤ ਕਿ ਉਹ ਆਪ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ
ਸ਼ਹੀਦਪੁਰਸ਼ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਤੇ ਦੂਜੀ ਇਹ ਕਿ ਉਹ ਧਰਮ ਦੇ ਬਹੁਤ
ਵੱਡੇ ਕੰਮ ਲਈ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਨ।

ਅਪੀਲ

ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੋਸਾਇਟੀ (ਰਜਿ.)
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਸੇਵਾਦਾਰ ਪਿੰਡਾਂ ਜਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ
ਗੋਲਕ ਨਾਲ ਮਾਇਆ ਉਗਰਾਹੁਣ (ਬੱਸ ਅੱਡੇ ਅਤੇ ਰੇਲਵੇ
ਸਟੇਸ਼ਨ ਛੱਡ ਕੇ) ਜਾਂ ਜਿਣਸ ਦੀ ਉਗਰਾਹੀ ਕਰਨ ਹਿਤ ਨਹੀਂ
ਭੇਜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਗਤਾਂ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਆਪ ਹੀ ਜਿਣਸ
ਦਫਤਰ-ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਜਾਂ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨ।

ਪ੍ਰਾਰਥਕ :—

ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ‘ਬਾਗੀ’

ਆਨਰੇਰੀ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਬੰਧਕ

ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ, ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਬਿਲਡਿੰਗਜ਼, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

(30-5-98 ਨੂੰ ਛਪਿਆ 20,000 ਕੁੱਲ ਛਪਿਆ 80,000)

ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੋਸਾਇਟੀ (ਰਜਿ:) ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਲੋਂ

ਸਮੂਹ ਦਾਨੀ ਸੱਜਣਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰੀ

ਅਪੀਲ

- * ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਆਸ਼ਰਮ ਵਲੋਂ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਲੱਗੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਟਾਲਾਂ ਉੱਪਰ ਛੋਟੀ ਗੋਲਕ (ਦਾਨ-ਪਾਤਰ) ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਛੋਟੀ ਗੋਲਕ ਵੇਖੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਮੁੱਖ-ਦਫ਼ਤਰ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।
- * ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰੇਮੀ ਆਸ਼ਰਮ ਨੂੰ ਦਾਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਸੇਵਾਦਾਰ ਨੂੰ ਦਾਨ ਦੇ ਕੇ ਰਸੀਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੇ ਰਕਮ ਭਰਨ ਮਗਰੋਂ ਕਾਉਂਟਰ ਫਾਇਲ ਤੇ ਆਪਣੇ ਦਸਤਖਤ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨ ਤਾਂ ਕਿ ਪਤਾ ਲੱਗ ਸਕੇ ਕਿ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਰਕਮ ਠੀਕ ਭਰੀ ਗਈ ਹੈ।
- * ਗੁਪਤ ਦਾਨ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਦਾਨੀ ਸੱਜਣ ਸਟਾਲ ਦੇ ਲਾਗੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਆਸ਼ਰਮ ਵਲੋਂ ਰੱਖੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਗੋਲਕਾਂ ਵਿਚ ਦਾਨ ਦੀ ਰਕਮ ਪਾਉਣ।
- * ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਦਾਨ ਤੇ ਸੈਕਸ਼ਨ 80 G ਇਨਕਮ ਟੈਕਸ ਦੀ ਧਾਰਾ 1961 ਦੇ ਤਹਿਤ ਟੈਕਸ ਦੀ ਛੋਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।
- * ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਣਸ ਦੀ ਉਗਰਾਹੀ ਕਰਨ ਹਿੱਤ ਵੀ ਸੰਸਥਾ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਸੇਵਾਦਾਰ ਨਹੀਂ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਦਾਨੀ ਸੱਜਣ ਆਪ ਹੀ ਜਿਣਸ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਜਾਂ ਫਿਰ ਮੁੱਖ-ਦਫ਼ਤਰ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨ।
- * ਛੋਟੀਆਂ ਗੋਲਕਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਤੇ ਲੱਗੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਸੂਚਨਾ ਭੇਜਣ।
- * ਸੰਸਥਾ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਵਲੋਂ ਬੱਸ ਸਟੈਂਡਾਂ ਅਤੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ ਉੱਪਰ 'ਡੱਬੇ' ਨਾਲ ਉਗਰਾਹੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਨੂੰ ਉਗਰਾਹੀ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।

ਪ੍ਰਾਰਥਕ :

ਡਾ: ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ, ਪ੍ਰਧਾਨ

ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੋਸਾਇਟੀ (ਰਜਿ:) ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

Phones : 234713, 234586, Fax : 234586

ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ, ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਬਿਲਡਿੰਗਜ਼, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

(1-7-98 ਨੂੰ ਛਪਿਆ 20,000)

ਸਮੂਹ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਅਪੀਲ

ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸੰਨ 1947 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਬੀਮਾਰ, ਅਪਾਹਿਜਾਂ, ਲਾਵਾਰਸਾਂ, ਪਾਗਲ ਬੱਚਿਆਂ, ਮਰਦਾਂ, ਇਸਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਅੰਗਹੀਣਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਦਾ ਨੀ ਸੱਜਣਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਤੇ ਗੁਰੂਘਰ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰੰਤਰ ਕਰਦੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੰਸਥਾ ਦੀਆਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੋ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਪੰਡੋਰੀ ਵੜੈਰ (ਮਜੀਠਾ ਰੋਡ) ਵਿਖੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦਾ ਰੋਗੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਲਗਪਗ 650 ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੈ। ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਚੰਜਾਨਾ ਖਰਚਾ 80,000/- ਦੇ ਲਗਭਗ ਹੈ। ਮਾਨਵਤਾ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸੇਵਾ ਦੇ ਕੁੰਡ ਨੂੰ ਬੜੇ ਬਿਖਮ ਪੈਂਡਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਾਇਆ ਹੋਇਆਂ ਆਪਣੀ 88 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਜਾਤ, ਮਜ਼ਹਬ, ਰੰਗ ਤੇ ਨਸਲ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠ ਕੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦੇ ਅਕੀਦੇ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਨਿਭਾਇਆ। ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਪੀੜਤ ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਹਿਤ ਜਿਥੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪ੍ਰਾਣੀ-ਮਾਤਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਅਰਪਣ ਕਰਦਿਤੀ ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਤੇ ਅਥਾਹੀ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ, ਕੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੇ ਵੱਧ ਲਾਉਣ, ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਅਨੇਕਾ ਵਾਪਰਨ ਵਾਲੇ ਖਤਰਿਆਂ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣੂੰ ਕਰਾਉਣ ਸੰਬੰਧੀ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ, ਕਿਤਾਬਚਿਆਂ ਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਮੁਫਤ ਵੰਡਾਈ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਪੂਰਨਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਅਸੀਂ ਗੁਰੂਘਰ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਅੱਗੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਬਿਨਯ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਵਿਚ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਇਲਾਜ ਹਿਤ ਰਹਿ ਰਹੇ ਲਾਵਾਰਸ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਵੱਧ ਤੇ ਵੱਧ ਦੇਸ਼-ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਖੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਕੱਢੇ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਠਉਂ ਭੇਜਣ ਤੇ ਭਿਜਵਾਉਣ।

ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਦੇ ਦਾਸ

ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਾਗੀ
ਆਨਰੇਰੀ ਮੁਖ ਪ੍ਰਬੰਧਕ

ਡਾ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ
ਪ੍ਰਧਾਨ

ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੋਸਾਇਟੀ (ਰਜਿ.), ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।